

T E L E P E S K Ö Z S É G A H A T Á R M E N T É N

A KURUC-LABANC békében oly nagy szerepet játszó Károlyi Sándornak 1712-ben grófi címet adományozott a bécsi udvar s a bécsiek nem feledkeztek meg a cím járulékaikról sem, az újdonsült gróf egyszerűen szerfölött megszorodott birtokállománnyal dicsekedhetett. A Carei körül elterülő földek azonban nem kecsegtették Károlyit nagy jövedelemmel, mert a vidék tiszta magyar lakossága a háborúk és az éhínség következtében egyrészt elpusztult, másrészt kivándorolt. Súlyos probléma volt ez a grófnak s mire másra gondolhatott, mint az akkoriban előszeretettel gyakorolt telepítésre. A román, szerb, tót és német, nevezetesen sváb telepesek olcsó munkaerőt jelentettek, békés természetűek is, mindenképpen alkalmasak kipusztult területek benépesítésére. Károlyi Sándor gróf tehát felutazott Bécsbe s mihelyt engedélyt kapott, rögtön hozzálátott a telepítési munkához. Figyelmét a spanyol örökösödési háború alatt a francia hadaktól sokat szenvedett Boden-tókönyvéki lakosságra hívták fel. „Isten nyomorral látogatta meg a svábokat, – írja 1712-ben Károlyi neje, – s a jóisten nekünk is adott belőlük.” A nyomorral meglátogatott svábok nagy csoportokban érkeztek a Dunán Bécs alá, Károlyi birtokára küldte őket s az első száz család Hölzer pap vezetése alatt érkezett Carei-ba. E száz családból negyvenkettő a várostól 7 km-nyire telepedett le s az a kis csoport alkotja a mostani Csanáros község magvát. 1722-ben még hét, 1723-ban a környékbeli falvakból huszonhét, 1725-ben még tíz család telepedett le itt. Összesen tehát 86 családból állott a régi település. Minden család kapott egy „szesszió” földet s három évig mentesítve volt minden szolgálattól. Három év múlva kilencedet fizettek a grófnak és évente 25 napig robotoltak. A később érkezettek és azok, akik a szomszéd falvakból telepedtek be, már nem kapták meg a fentemlített „szesszió”-t, ezek részben mint szolgák, részben mint házasszellek éltek. Számuk eleinte csekély, de napról napra növekedik. A 86 szessziós 1848-ban tulajdonába vette az általa munkált földet s 1848-tól a világháború utánig jellegzetes örökösödési rendszerük következtében ez a 86 szesszió vagy birtok mind egyben is maradt. A sok négygyermekes sváb gazda birtokának felét legkedvesebb gyermekének adományozta, a másik felét eladta gyermeke jegyesének. A birtok egybe maradt s a feléért kapott pénzt az apa a többi gyermek között osztotta szét. Ezek a kapott pénzből házat építettek maguknak s mint zsellérek munkálták szeren-

cséesebb testvérük földjét harmadában. Természetesen ennek az örökösödési rendszernek az volt a következménye, hogy míg a telkes gazdák száma állandó maradt, addig a zsellérek száma évről-évre növekedett s 1914-ben már a gazdák háromszorosát jelenti.

A KÖZSÉG TERÜLETE 3499 hektár, ami a következőképpen oszlik meg: 2186 hektár szántó (62,33%), 580 hektár legelő (16,53%), 246 hektár erdő (6,98%), 213 hektár rét (6,07%), 152 hektár szőlő (4,33%), 111 hektár utak (3,16%) és 12 hektár belsőség (0,34%).

A föld részben jótermő fekete föld, részben homokos. Az utóbbi inkább szőlő, dinnye, rozs és zab termelésére alkalmas. A múlt évben a 2186 hektár szántó termények szerint a következőképpen oszlott meg: 775 hektár búza, 550 hektár kukorica, 170 hektár lóhere, 160 hektár bükköny, 160 hektár bab, 106 hektár rozs, 100 hektár tök (bécsi), 80 hektár lucerna, 70 hektár burgonya, 30 hektár dinnye.

Községünk a búza hazája. Egy katasztrális hold átlag termése 15 mázsa. A kukorica mindjárt a második helyet foglalja el. De jelentős a termények között a dinnye is, mert a községhez tartozó tanyaiaknak ez a főjövédelme. A termelés másik ága a szőlőmívelés. Egy hektár évente 2500–3000 litert terem. A gyümölcs termése is elég jól jövédelmez.

A község állatállománya 1937. évben a következő volt: 548 ló, 945 szarvasmarha, 236 merinói juh, 1600 sertés, 168 liba, 350 ruca, 5700 tyúk.

A 245 hektár erdő fatermése ellátja a falut tűzifával.

A VILÁGHÁBORÚ ELŐTT a község társadalmát a kisszámú értelmiség mellett két csoportra oszthatjuk: a gazdák és a zsellérek csoportjára.

A gazdák csoportja a 86 telepes leszármazottjaiból és örökösöiből áll. Egy gazda vagyona a következő: 23 hold 81 •-öl szántó, 6 hold 1151 •-öl kaszáló, 2 hold 837 •-öl szőlő, 4 hold 372 •-öl erdő, 8 hold legelő és 1 hold 744 •-öl kert. E terület megmunkálására négy lovat használ; a ló minden időben gazdáink büszkessége volt. Máskülönben a gazdák családtagjaikkal s egy vagy két fizetett cseléddel munkálták a földet. Az így megmunkált föld busásan megfizette a befektetett munkát s a gazdának összesen 50 mázsa búzája, 50 mázsa kukoricája, 30 mázsa bükkönye, 70 mázsa burgonyája, 20 hektó bora volt eladó. Az így szerzett pénzt többnyire a gazdaságába fektette be. Ezért gazdáink kitűnően fel vannak szerelve gazdasági eszközökkel s jól épített és igen rendes a csanálói gazda háza és háztája. A megmaradt pénzt a városi takarékpénztárakba helyezte el a fiuk jussa és a leányok hozományaként. Így volt ez a már említett örökösödési rendszer idejében. A világháború után azonban

ez az örökösödési rendszer megszűnt s így a birtokok lassan-lassan feloszlanak. A gazdák kénytelenek birtokukat gyermekeik között felosztani s így egy-egy gyermekre alig jut egyhatod, egyötöd vagy legjobb esetben egynegyedrészes birtok. A termények nagy részét most már a kevesebb földön gazdálkodóknak saját szükségletükre kell felhasználniok s amit eladhatnak, azt már teljesen ruhára, adóra és más kiadásokra kell fordítaniok. Ha a „negyedes” építeni akar, már kölcsönre szorul, amelyet hosszú évek múlva tud törlesztve visszafizetni. Földjét már saját maga munkálja meg. E folyamat a lakosság szaporodásának természetes következménye és legelső eredménye a két osztálytársadalom egyetemesítése volt, mert amint látni fogjuk a gazdák gyermekei egy-színvonalra kerültek a fölemelkedő zsellérekkel s most már semmi akadály nincs az összeházasodásnak.

A község társadalmának másik csoportja a zsellérség. Ezek a szomszéd falvakból bevándoroltak, a gazdák és a környékbeli uraságok cselédeinek leszármazottjai. A háború előtt e csoport vagyona egy házból, kertből s kevés esetben egy vagy két hold szántóból állott. E csoportból kerültek ki a mézszárosok, kereskedők és iparosok. (A kereskedők mind falubeliek!) A zsellérség száma az örökösödési rendszer következtében is egyre szaporodott. A zsellérek nyáron a gazdák földjét munkálták. A búzát s egyéb gabona-neműeket 9–11 részért aratták. De nem mind-egyiknek jutott így munka. Sokan kénytelenek voltak elmenni a távoli uradalmakba aratni, főleg Mátészalka és Valea lui Mihai környékére, de Ungvár vidékére is. Aratás idején 100–120 aratópár hagyta el a falut. Férfiak hagyták itt 3–4 hétig gazdaságukat; anyák hagyták öreg asszonyokra 3–4 hónapos gyermekeiket, hogy a téli kenyérért a tizedik határig is elmenjenek. Aratás ideje alatt pajtáiban voltak elszállásolva, ételt maguk vittek; az uraság csak pálinkát adott. Az aratási idő leteltével az uraság haza szállította az aratók részét s egy évig a kenyérgond nem nehezedett a zsellér családapára. Télen át a zsellérség mesterségével foglalkozott. Ősszel és tavasszal a kukorica- s a krumpliföldeket kapálták, illetve ezek termékét takarították be, amiért a termés harmadrészét kapták a gazdától. De így is a zsellérség teljesen proletársorsban élt. Egyedüli vagyona a háza volt s ott is két-három család együtt. A háború utáni kisajátítás aztán valamenynyire javított a helyzeten. A földnélküliek, összesen 208 huszonegy éven felüli férfi, 629 hold földet és 94 házhelyet kapott. Habár e kisajátított földből egy emberre alig jutott 2–3 hold föld, mégis nagyban segítette a falu gazdasági előrehaladását. Sok zsellér a három hold segítségével még hármat tudott szerezni s így a zsellérség lassan-lassan gazdaságilag emelkedni kezdett: ha a falu társadalmi arculata még nincs is egyszínvonalon, de már nem lehet két különböző osztályról beszélni. Egy zsellérnek a vagyoni állása a következőképpen fest: 3 hold föld, 72 hold szőlő, egy ház, egy kis kert, 2 tehén, 3 sertés, 28 tyúk, egy szekér, két-háromnak van közösen egy ekéje, egy legelőjoga (az államtól kapott legelőn). Földjüket tehenekkel munkálják.

KÖZSÉGÜNKNEK 1937-ben 1866 lakosa volt. Ebből 1571 római katolikus, 505 görög katolikus. A falu szintizsita római katolikus, a görög katolikusok a tanyán lagnak. A lakosság életkor szerinti megoszlása a következő:

Életkor	F a l u			T a n y a			Falú és tanya együtt
	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	
20 éven aluli			813			297	1110
20–50 éves	160	171	331	85	90	175	506
50 éven felüli	95	104	199	25	26	51	250
Összesen			1343			523	1866

E számokból az első szembeszökő jelenség a kiskorúak nagy száma. A kiskorúak a falu lakosságának 60.53%-át, a tanya lakosságának pedig 56.76%-át teszik ki. Az életkor-piramis községünkben nagyon erős alapon áll.

Cs. község népmozgalma 1835–1936.

Év	Születeések	Halálesetek	szaporulat (+)		Év	Születeések	Halálesetek	szaporulat (+)	
			Term.	apadás (-)				Term.	apadás (-)
s z á m a					s z á m a				
1835–39	193	124		+ 69	1905–06	156	88		+ 68
1840–44	189	172		+ 17	1907–08	159	105		+ 54
1845–49	188	197		- 9	1909–10	179	98		+ 81
1850–54	201	179		+ 22	1911–12	182	113		+ 69
1855–59	250	191		+ 59	1913–14	174	77		+ 97
1860–64	151	223		+ 28	1915–16	83	136		- 53
1865–69	239	175		+ 64	1917–18	70	86		- 16
1870–74	251	273		- 22	1919–20	112	73		+ 39
1875–79	281	180		+101	1921–22	124	74		+ 50
1880–84	271	214		+ 57	1923–24	112	59		+ 53
					1925–26	106	78		+ 28
					1927–28	83	50		+ 33
1885–89	293	175		+ 118	1929–30	98	49		+ 49
1890–94	340	273		+ 67	1931–32	113	75		+ 38
1895–99	397	239		+ 158	1933–34	106	58		+ 48
1900–94	408	270		+ 138	1935–36	96	60		+ 36

Újszülöttek átlagszámai a gazdasági helyzet szerint.

Év	Gazda Zselér		Összesen	Év	Gazda Zsellér		Összesen
	családokban				családokban		
1900–01	30·5	50·0	80·5	1920–21	11·0	46·5	57·5
1902–03	27·5	58·5	86·0	1922–23	14·5	45·5	60·0
1904–05	23·0	53·5	76·5	1924–25	13·5	40·0	53·5
1906–07	19·5	55·0	74·5	1926–27	12·0	37·5	49·5
1908–09	20·5	65·5	86·0	1928–29	8·5	35·5	44·0
1910–11	23·0	66·0	89·0	1930–31	9·0	42·0	51·0
1912–13	21·0	65·0	86·0	1932–33	11·5	40·5	51·5
1914–15	17·5	52·0	69·5	1934–35	6·5	43·5	50·0
1916–17	8·5	32·0	40·5	1936–37	13·5	35·5	49·0
1918–19	10·0	37·0	47·0				

A község népmozgalmának adatai azt bizonyítják, hogy a születések száma – bár ingadozással – de emelkedik a világháborúig, úgyszintén a világháború után is. A lakosság zömét kitevő zsellérségnek a háború előtti években megvolt a mindennapi kenyere, ha azt nehezen kereste is meg, s ugyanakkor a zsellérség látta azt a lehetőséget, hogy gyermeke ugyan nélkül is megélhet, mert kereseti lehetősége van. A háborúutáni földosztás bármily csekély mértékben járult is hozzá a falu gazdasági helyzetének emelésének, mindjárt mutatja jó gyümölcsseit a falu népmozgalmi adataiban. A háború után a természetes szaporulat viszonylagos emelkedése a születések számának emelkedésével s ugyanakkor a gyermekhalandóság csökkenésével függ össze. A zsellérek már nem kénytelenek egyhónapos gyermekeiket elhagyni s az anya is jobban kimélheti magát. Az utóbbi időben mind a születések, mind a halálozások száma kezd egy bizonyos ponton megállapodni. A születések száma a gazdáknál 10, a zsellérségnél 35–40 körül mozog. Föl merül itt a kérdés, hogy lehetséges volna-e ezt a természet rendjébe való beavatkozást kiküszöbölni. A választ nagyon könnyű megadni, mivel már tudjuk mi az oka e beavatkozásnak. A születések ismét megszorodnának, ha a szülők biztosítva látnák gyermekeik jövőjét. A csanádi határon azonban már szinte teljes mértékben a törpebirtok uralkodik – annak minden előnyével és hátrányával. A megmunkált föld úgy volna képes több embernek kenyeret adni, ha a törpebirtok hátrányait kiküszöbölhetnők, mert – miként közismert – a meg nem művelt határrészek (útak, csovák, határbarázdák) nagy területet fogyasztanak, az emberi és állati munka csak részben használható ki, az eszközök folytonos használata nem lehetséges, stb., gépek beszerzése is nagy nehézségbe ütközik. Községünkben azonban megtaláljuk a szövetkezés kezdetleges formáit; két-három kisbirtokos összeáll egy-egy kapáló gépet, ekét,

stb. venni. A három cséplőgép egy falusiakból álló részvénytársaság tulajdona. Általában szövetkezetek alapítása nagyban segítene a gazdasági helyzeten, több ember jutna kenyérhez, s mi sem természetesebb, hogy emelkedne a természetes szaporulat száma is, illetve lehetővé válna természetes szinten való maradása.

A FALU lélektani alkatának mérlegelése előtt meg kell fontolnunk azt a tenger sok vitát és egyenetlenséget előidéző kérdést, melyet „sätmar-i sváb problémá”-nak neveznek. Községünk lakói valamennyien a sváb telepítés idejében bevándorolt németországi svábok ivadékai. A világháború előtti lakosság azonban kivétel nélkül magyarnak vallotta magát s a nemzeti hovatartozás egyáltalán nem volt kérdéses. A világháború után ellenben megkezdődött a német propaganda, amely német pénz, román támogatás és magyar szervezatlenség s felkészületlenség mellett bizonyos mértékben tömegbázist is nyert, bár Cs. azon községek közé tartozik, ahová ez a propaganda a legnehezebben tud behatolni. A falu lakosai közül már csak a 60 éven felüliek beszélnek svábul, a 45 éven felüliek még tudnak svábul, de már nem beszélnek, s a 45 éven aluliak bár értenek még, de beszélni már nem tudnak, kizárólag csak magyarul beszélnek. A sváb propaganda főleg a szegényebb rétegekben dolgozik, mert tudja, hogy a magyarság e rétegei a legszervezetlenebbek. A hatóság is nagyban támogatja, úgy hogy a bíró vagy az ő pártjukból kerül ki, vagy teljesen semleges álláspontot kell magáévá tennie. Máskülönbén a sváb propaganda lélektani erejét bizonyos fennfőjázásban találjuk. A hitlerizmus (mert hiszen a fiatalságot, mely a propagandát kifejti, ez lelkesíti) igazolni igyekszik azt a magatartást, amelyet a sváb származású földműves magyar és román szomszédaival szemben tanúsít (a sváb telepes falvak szebbek és rendezettebbek a többi falvaknál!). Mély gyökeret még így sem tud verni e propaganda, mert a gazdasági helyzetre semmi megoldást nem hoz s miszticizmus nem találja meg azt a talajt, amelyet a német nyárspolgárság egocetrikus és öntömjénező világfelfogásában talált. A magukat magyaroknak valló, s még eddig többségben lévő lakosság öntudata a „lex inertiae” következtében s bizonyos „régijó idők” emlékezetével maradt fenn. Politikai életük egy-egy választási propagandabeszéd végighallgatásában és megtapsolásában merült ki, no meg abban, hogy a szomszédváros magyar bálján részt vesz vagy azt támogatja.

Falunkban az elemi műveltséget a kéttanerős állami iskola és a szintén kéttanerős felekezeti iskola hivatott megalapozni. Érdekes visszapillantást vetni a falusi iskola multjára. 1728-ban, tehát 16 évre az első telepések megérkezése után, a faluban működik az egytanerős felekezeti iskola. A tanítás német nyelven folyt 1876-ig. Ekkor bevezették a magyar nyelvet mint tantárgyat. 1900-ban már a német nyelv szerepel csak mint tantárgy s pár év múlva a tanítás már kizárólag magyarul folyik. Fontos megállapítanunk, hogy a magyarnyelvű tanítás fokozatosan követte a természetes asszimilációt s nem volt annak mesterséges előidézője.

Most azonban mind az állami, mind a felekezeti iskola hatósági rendeletre csak román és német. A csak magyarul tudó gyermekeknek két idegen nyelven keresztül kell a kultúra és a tudomány áldásaiban részesülniök.

Falunknak van olvasóköre is, amelyet 160–200 tag látogat, főleg újságolvasás és társalgás céljából. A kör könyvtárából 38 nő és 31 nőtlen férfi vesz ki könyveket. A könyvtárban főleg Jókai, Mikszáth, Bolanden és Verne könyvei vannak meg. Gazdasági szakkönyv, valamint újabb, a háború után megjelent könyv alig található, társadalmi vonatkozású mű pedig egyáltalán nincs. Így az olvasás nem hozza összeköttetésbe az olvasót az időszzerű kérdésekkel s nem a tájékozódást meg a szilárd világnézet kialakítását szolgálja, hanem a kisszámú olvasót egy már teljesen le-tűnt világba viszi vissza. Az olvasás így már nem kultúrát, hanem csak szórakozást jelent.

Ami a sajtót illeti a helyzet az, hogy a szomszéd város újságjai közül a Közlöny 2, a Solidaritatea 7, s a Gazeta Sălajului 1 példányban jár községünkbe (az utóbbi kettő a tanyára). Emellett a Magyar Lapokat (9), a Keleti Ujságot (2), a Néplapot (50), a Magyar Népet (48) s a sváb propaganda lapot, a „Schwabenspost”-ot (25) olvassák.

TÖBB ÍZBEN említettük, hogy a falu és a tőle kb. 5 km-re fekvő tanya alkotja a község közösségét. A község e két közösségének külön multja, összetétele, vallása s nemzetisége van. Em-lítettük azt is, hogy a tanya túlnyomó részben görög katolikus. A háború előtt nem volt sem iskolájuk, sem templomuk. Most az egész község költségén épült egy nagyobb épület, mely egyben iskola is, templom is. Egytanerővel működik. Az előadás román nyelven folyik, habár a lakosság magyar nyelven beszél. Máskülönben e telep kulturális téren teljes mértékben el volt hanyagolva. A község 84 analfabétája közül 76 itt lakik. A román iskola megalapításának s a román istentisztelet bevezetésének az volt az eredménye, hogy ma szinte az egész tanya románnak vallja magát. A falusiénál sokkal sanyarúbb sorsban élő tanyai (kit helyben *dinnyésnek* neveznek) gazdasági nyomorából származó elégedetlenségét új keletű nemzeti érzelmének a türelmetlenségig való fokozásában éli ki.

Meg kell említenünk végül a faluban élő 60 cselédet is, kiknek talán a falu minden rétegénél rosszabb a sorsa. Kevés a fizetésük: négyezer lej s egy rend fehér nemű évente. Mind gazdasági, mind egészségügyi s kulturális szempontból jóval a falusiak után következnek. Szemükben még az alig tengődő zsellérnek a sorsa is elérhetetlen vágnak tűnik s családi életet kezdeniök szinte lehetetlen. A falu társadalmának e kivetettjei természetesen nem nagyon respektálják a falu törvényeit, legyenek azok erkölcsi vagy anyagi vonatkozásúak. Ők a falu törvénytelen gyermekeinek szülői, a különböző nemi bajok hordozói, a kihágások és büntettek elkövetői... Egyszóval ők szenvednek a legtöbbet...